

DEMME JÓZSEF

Szlovák nemesekből magyar írók*

A Vachott-család turóci származása²

A felső-magyarországi vármegyék társadalmának elitrétegéről, a szlovák anyanyelvű, de magyar nemesi tudatú nemességről az utóbbi időben viszonylag sok tanulmány vagy monográfia készült.³ Ismerjük ezt a világot a modern nacionalizmus megjelenése előtti időszakban, amikor a premodern identitás keretein belül még harmonikusan megfér egymással az egyén szlovák anyanyelve és hungarus nemesi identitása. Tudjuk azt is, hogy a 19. század közepén milyen politikai tényezők vezettek oda, hogy ez

* A folyóirat számban közölt hat tanulmány előadás formájában elhangzott 2018. december 11-én a Vachott Sándor 200. születésnapja alkalmából az MTA BTK Történettudományi Intézetében a Familiáris kapcsolatok és társadalmi hálózatok a 19. századi Magyarország intézményesülő irodalmában című konferencián. A tanácskozás szervezője Völgyesi Orsolya volt. (A szerkesztő megjegyzése)

² Ez a munka az Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-14-0644 - Kontinuity a diskontinuity politických a spoločenských elit na Slovensku v 19. a 20. storočí (A politikai és társadalmi elitek kontinuitása és diszkontinuitása Szlovákiában a 19. és a 20. században) keretében készült.

³ A teljesség igénye nélkül lásd pl. Roman HOLEC – PÁL Judit, *Aristokrat v službách štátu. Gróf Emanuel Péchy*, Bratislava, Kalligram, 2006. – *Zemianstvo na Slovensku v novoveku. Časť I. Postavenie a majetky zemianskych rodov*. Zost.: Miloš KOVAČKA, Eva AUGUSTÍNOVÁ, Maroš MAČUHA, Martin, Slovenská národná knižnica, 2009. – *Studia historico-bibliographica Turociensia – zväzok 1. Zemianstvo na Slovensku v novoveku. Časť II. Duchovná a hmotná kultúra*, zost.: Miloš KOVAČKA, Eva AUGUSTÍNOVÁ, Maroš MAČUHA. Martin, Slovenská národná knižnica, 2009. – *Studia historico-bibliographica Turociensia – zväzok 2. Rod Révai v slovenských dejinách. Zborník prác z interdisciplinárnej konferencie, ktorá sa konala 16.-17. septembra 2008 v Martine*, zost.: Miloš KOVAČKA, Eva AUGUSTÍNOVÁ, Maroš MAČUHA. Martin, Slovenská národná knižnica, Národný bibliografický ústav, 2010. – *Studia historico-bibliographica Turociensia – zväzok 3. Memorialis – historický spis slovenských stolíc. Zborník prác z medzinár. vedeckej konferencie, ktorá sa konala pri príležitosti 300. výr. tragických udalostí na počesť turčianskych martýrov Melchiora Rakovského a Krištofa Okoličaniho*. Frederik FEDERMAYER a kol., *Magnátske rody v našich dejinách 1526–1948*, Almanach Slovenskej genealogicko-heraldickej spoločnosti 2012. Martin, 2012. – Viliam ČIČAJ, *Šľachta – staronový problém slovenskej historiografie = Česko-slovenská historická ročenka*, Brno, 2005, 11–18. – DEMMEL József, *Pánzlávok a kastélyban. Justh József és a szlovák nyelvű magyar nemesség elfeledett története*, Pozsony, Kalligram, 2014. – DEMMEL József, „nem alispán, hanem barát”. *A szlovák anyanyelvű magyar nemesség és a szlovák nemzeti politika reprezentációjának lehetősége = Varietas Europica centralis. Tanulmányok a 70 éves Kiss Gy. Csaba tiszteletére*, szerk. Ifj. BERTÉNYI Iván, GÉRA Eleonóra, MÉSZÁROS Andor. Bp., ELTE BTK, 2015, 115–126. – David PINDUR, Martin TURÓCI, *Šľachta na Kysuciach a jej susedia*, Čadca: Kysucké múzeum v Čadci, 2012. – PONGRÁCZ, Denis – RAGAČOVÁ, Júlia, *Šľachta Bratislavskej stolice*, Bratislava, Luigi, 2004. – Eva AUGUSTÍNOVÁ, *Šľachta stredného Slovenska a jej vplyv na kultúrny rozvoj regiónu: zborník príspevkov*, Banská Bystrica, Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici, 2015. – Danka MAJERČÍKOVÁ, *Zemianske rody v Žiline*. Čadca, Kysucké múzeum v Čadci, 2016.

a többes identitás értelmezhetetlenné vált mind a magyar, mind a szlovák társadalmi nyilvánosságban, és azt is, hogy ezek a folyamatok hogyan vezettek e rétegnek ha nem is a gyors asszimilációjához, de legalábbis láthatatlanná válásához, hogy a nemesek szlovák anyanyelve hogyan vált a nemesi kúriák falai közé rejtett, nyíltan immár fel nem vállalható tényezővé. Arról viszont csak igen keveset tudunk, hogy mi történik egy ilyen szlovák anyanyelvű nemesi családdal nem politikai-közéleti, hanem családi és egyéni szinten, amikor bekövetkezik az asszimiláció. Hogy marad fenn a kapcsolat egy ilyen nemes család esetében a család magyar és szlovák fele között? (Hiszen ne feledjük, hogy itt sokszor közeli rokonokról, testvérekről, apákról és fiúkról, nagybácsikról és unokaöccsökről van szó, akik sokszor szó szerint elvesztették a közös nyelvet.) Hogy reagáltak erre a helyzetre? És hogyan reagált a nyelvváltásra a környezetük? Ezen kérdések körbejárására ad jó lehetőséget a Turóc vármegyéből származó Vachot család.

Írásomban először röviden bemutatom a szlovák anyanyelvű nemesség világát, majd megpróbálom egymás mellé rendezni a Vachot család nyelvváltásáról szóló, igencsak töredékes forrásokat. Végül arra a kérdésre keresem a választ, hogy egyrészt Vachott Sándor és Vahot Imre hogyan viszonyult a saját rokonságához, szlovák származásukhoz, illetve, hogy hogyan reagált erre a nyelvváltásra a magyar és a szlovák nyilvánosság?

1. Szlovák nemesek Magyarországon

Sokáig tartotta magát az a meggyőződés, hogy az 1920 előtti Magyarországnak, ha voltak is nem magyar lakosai, a nemesi rétege szinte kizárólag magyar volt,⁴ ezzel szemben a nemzetiségek, köztük a szlovákság, egy csonka, nemesség nélküli társadalmat képeztek.⁵ Ezt így tanították és tanítják a magyar és a szlovák iskolákban, de a történeti szakirodalomban is hosszú ideig szerepelt ez az állítás. Valójában azonban sokáig, legalább a 19. század végéig létezett szlovák anyanyelvű nemesség, amelynek emléke azonban, elsősorban asszimilációjának körülményei miatt, teljesen feledésbe merült mind a magyar, mind a szlovák oldalon. A nemzeteszme elkötelezett híveit ugyanis mind magyar, mind szlovák részről zavarta e réteg többes identitása, asszimilációjuk után ezért maguknak az érintett családoknak sem volt érdekük e többes kötődés emlékének a fenntartása.⁶

⁴ SZIKLAY László, *Egy Liptó megyei családi emlékkönyv a XIX. század elejéről* = *Uő, Együttélés és többnyelvűség az irodalomban*, Bp., Gondolat, 1987, 118–119. – GOGOLÁK Lajos, *A szlovák és a ruszin nemzetiség története = A magyarság és a szlávok*, szerk. SZEKFŰ Gyula Bp., 1942, 257–258. – TÓTH István, *Szlovákok a megmaradás és a beolvadás válaszútján 1900–1948. A trianoni határokon belülré vetítve*, Szeged, Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 6, 2003.

⁵ GERGELY András, *Magyarország történelme a 19. században*, Bp., Osiris, 2003, 81–83.

⁶ DEMMEL, *Pánszlávok...*, i. m., 17–21.

Mindennek ellenére azonban ez egy igen komoly, meghatározó társadalmi réteg volt a 19. század utolsó harmadáig a felső-magyarországi vármegyékben. Ezt néhány adattal érdemes érzékeltetni. Elsőként a nem magyarok iránt pozitív elfogultsággal aligha vádolható Fényes Eleket érdemes idézni. Ő az 1847-es, *Magyarország leírása* című művében mindenhol megadta vármegyékre lebontva, hogy hány magyar, illetve hány nemes élt az adott vármegyében. Értelemszerűen, ahol a nemesek száma nagyobb, mint a magyaroké, ott Fényes szerint is a fennmaradó nemesek nem magyar anyanyelvűek voltak. A szlovák–magyar nyelvhatártól északra öt ilyen megye volt: Árvában 2456 nemes, de csak 300 magyar volt, Liptóban 4910 nemes és 500 magyar, Trencsénben 9813 nemes és 1500 magyar, Turócbán 4800 nemes és 200 magyar, míg Zólyomban 2152 nemes és 200 magyar élt Fényes adatai szerint. E vármegyékben tehát a nemesség száma mindenütt jócskán meghaladta a magyarok számát, azaz az öt megye 24 131 főnyi nemességéből Fényes Elek szerint is legalább 21 431 (89%) nem magyar, tehát feltehetően döntő részben szlovák volt. Ennek az adatnak a jelentőségét növeli, hogy tudjuk, hogy Fényes adatai nemzetiségi szempontból nem feltétlenül megbízhatóak, mivel lehetőség szerint munkáiban túlbecsülte a magyarok számát.⁷ Azt is érdemes ehhez hozzátenni, hogy még ezek a jól láthatóan hasraütésszerűen leírt, szép, kerek számok (200, 300, 500 magyar) valójában nagy többségében szlovák anyanyelvű, de a magyar liberális politikát helyben reprezentáló és a közvélemény felé magyarosodást mutató, a közéletben demonstratív módon magyarul kommunikáló, magánéletükben azonban feltehetően döntően nem ezt a nyelvet használó csoportot takarnak.⁸

Néhány látványos példát érdemes erre hozni. Turóc megyében az 1840-es évektől az 1870-es évekig a megye politikai életét hol másodalispánként, hol országgyűlési képviselőként uralta Justh József és köre. Az ő vezetésével a megye a liberális magyar reformnemesség egyik fontos oszlopa volt a régióban, 1867 után pedig Justh a kormányzó Deák-párt vezetője (tulajdonképpen: frakcióvezetője) volt. Emellett azonban az ő közreműködésével, sőt hatékony támogatásával jöhetett létre Turócszentmártonban

⁷ Ahogy a szlovák kortárs, Ludovít Štúr írta: „Fényes azonban magyar, és már csak ezért is hajlamos népe számát a lehető legmagasabbra becsülni. Csakhogy nála mindenki magyarnak minősül, aki beszél a nyelvüket, vagy épp csak gagyog rajta valamit; igen, a fiatal nemzedéket, amely a jelenlegi előírások szerint magyar nyelvű oktatásban részesül az iskolákban, feltételezve, hogy magát már a magyarokhoz sorolja [...], mint rövid időn belül teljesen magyarrá válókat jeleníti meg” Ludovít ŠTÚR, *A nyelvi harc Magyarországon. Egy szláv tollából*, = Uő, *A szlávok és a jövő világa. Válogatott írások*, szerk. DEMMEL József, Pozsony, Kalligram, 2012, 109. FÖLDES Zsuzsanna fordítása. De érdemes idézni Fényes önvallomását is (az ebből a szempontból kifejezetten beszédes című munkájában, *A magyar elem s elleneseiben*): „mi magyarok épen nem haragszunk a statisztikára, sőt épen ebből mutathatjuk meg, hogy a magyar elem a szent korona területén mind anyagi mind szellemi szempontból véve nevezetes túlsúllyal bír” FÉNYES Elek, *A magyar elem s ellenesei*, Pest, Wodianer, 1860, 9. Fényes statisztikai műveinek forrásairól általánosságban lásd: BENDA Gyula, *Fényes Elek forrásai* = Uő, *Társadalomtörténeti tanulmányok*, Bp., Osiris, 2006, 113–129.

⁸ DEMMEL, *Pánszlávok...*, i. m., 53–60.

a modern szlovák nemzeteszmé infrastruktúrája: a szlovák nemzeti bank, a szlovák nyomda, a szlovák tannyelvű gimnáziumok és a Matica slovenská.⁹

De beszédes adat az is, hogy a szlovák politikai reprezentáció ellen a leglátványosabban fellépő Zólyom megye két legfontosabb politikusa, Radvánszky Antal és Beniczky Alajos is szlovák anyanyelvű volt.¹⁰ Beniczkynél erre az utal, hogy amikor 1865-ban eltűnt Pest-Budán, az utána való nyomozás során egy személyleírást készítettek róla, amelyben az szerepelt, hogy mind németül, mind magyarul erősen szlávossal kiejtéssel beszélt.¹¹ De 1848-as magyar kormánybiztosként írott jelentéseiben is jól látszik ez. Magyarul ugyanis mindig jól érthetően és helyes grammatikával írt, de ha sietve kellett papírra vetni a sorait, akkor gyakran keverte az í és é, ü és ö, a és á hangokat.¹² Ami Radvánszkyt illeti: nemcsak a szlovák kortársak írták róla, hogy szlovák az anyanyelve,¹³ de ő maga is írt arról, hogy amikor sokat időzik Pesten „a magyarok közt”, akkor utána megszállja valami szlovák szellem, és a radványi kastély magányában elkezd szlovák verseket írni. Azt már utólag tehetjük hozzá, hogy olyan színvonalon írta meg ezeket a verseket, hogy a legrangosabb szlovák szépirodalmi folyóirat, a *Slovenské pohľady* is közölt belőle egy bő válogatást.¹⁴

Végül érdemes még egy példát hozni, ismét Turóc megyéből. A Vachotokkal is rokonságban álló Kossuth családnak ugyanis a Kossuth családi levéltárban fennmaradt a családülési jegyzőkönyve, amely Kossuth Lajos közeli rokonainak (nagybátyjainak, unokatestvéreinek stb.) a hivatalos családi találkozóiról készült, ahol megvitatták a közös birtokok igazgatásának a kérdését és más családi ügyeket. Ezt a jegyzőkönyvet néhány latin nyelvű bejegyzéstől eltekintve még 1850-ben is szlovák nyelven vezették.¹⁵

De e kiragadott példákon túl érdemes néhány általános jellemzőjét is megragadni ennek a rétegnek. A szlovák nemesség világa tehát egy premodern világ volt, a tagjai elsősorban a *natio hungarica* részének tekintették magukat, vagyis mindenekelőtt magyar nemesnek – a tény, hogy emellett szlovák volt az anyanyelvük, még sokáig

⁹ DEMMEL, *Pánszlávok...*, i. m., 207–214.

¹⁰ Július BOTTO, *Dejiny Matice slovenskej 1863–1875*, Turčiansky Sv. Martin, Matica slovenská, 1923, 69. – DEÁK Farkas, *Báró Radvánszky Antal emlékezete (sz. 1807. † 1882.)*, Századok, 17(1883), 4. sz., 319. Jozef Miloslav HURBAN, *Ludovít Štúr*, Bratislava, SVKL, 1959, 713.

¹¹ *Beniczky Lajos bányavidéki kormánybiztos és honvédeztársasági visszaemlékezései és jelentései az 1848/49-iki szabadságharcról és a tót mozgalomról. Életrajzát eredeti levéltári okmányok alapján írta, a visszaemlékezéseket és jelentéseket sajtó alá rendezte STEIER Lajos*, Bp., Magyar Történelmi Társulat, 1924, 121.

¹² Pl. „utasétását” „némellkor”, „botsaityák” (bocsájtják) „cemeztessenek” (címeztessenek) *Beniczky Lajos bányavidéki...*, i. m., 591–592.

¹³ *Pesti Napló*, 1861. február 12.

¹⁴ A versek és a levél kézírata a Szlovák Nemzeti Könyvtárban található: Slovenská národná knižnica, Archiv literatúry a umenia, sign.: B 305. Nyomtatásban közölte: Rehor URAM, *Zemianské veršovničky slovenské. Z veršov Varšianskeho (Baróna Antona Radvánskeho)*, Slovenské pohľady, 1895, 315–320.

¹⁵ MNL OL, P 439 – a Kossuth család iratai. 2. csomó. 1800–1851. A Kossuth Család családülési jegyzőkönyve. Prothocollon Incllytae Familiae Kossuth de Udvard.

belefért a korban elfogadott identitásstruktúrák normái közé. A szlovák kulturális identitásnak fontos hordozója volt az evangélikus vallás is, hiszen liturgikus nyelvként egy erősen szlovákizált cseh nyelvet használtak – ennek egy még inkább szlovákizált változata pedig a hétköznapi életben is használatban volt írott nyelvként. Ezt a pre-modern nemesi világot a legnagyobb kihívás elé a magyar nemzeti mozgalom állította: a magyar hivatalos nyelv terjedése ugyanis azt jelentette, hogy veszélybe került az addig megszokott életviláguk – el kellett volna kezdeniük magyarul megtanulni, de felmerült az adómentesség és más nemesi előjogok elvesztésének a lehetősége is. Ez főleg a kevésbé képzett, idősebb, magyarul az iskolában egyáltalán nem vagy csak nagyon régen tanuló, kevésbé tehető kisnemesi tömegek számára jelentett óriási kihívást.¹⁶ Hatalmas botrányok voltak az 1840-es években ezeknek a vármegyéknek a megyegyűlésein (amelyről persze a magyar sajtó csak nagyon ritkán adott hírt), mert a megjelent kisnemesi tömegek azt követelték, hogy vagy latinul, vagy szlovákul, de magyarázzák el nekik, hogy miről is szavaznak épp, mert magyarul nem értették.¹⁷ Épp ezért, amikor az 1848-as áprilisi törvények kategorikusan megtiltották, hogy a magyaron kívül más nyelvet is használjon bárki a megyei közéletben, az óriási felháborodást váltott ki az északi vármegyékben, és Turócban előbb politikai, majd katonai szervezkedés indult a törvény megváltoztatására.¹⁸

A fiatalabb generációk előtérbe kerülésével, a többes identitásstruktúrák háttérbe szorulásával, illetve a kifejezetten a szlovák nemesség integrációját segítő 1868-as nemzetiségi törvénnyel azonban lassan kikopott a szlovák nemesség ügye a közéletből.¹⁹

2. „páni Vachott Sándor a Imre” – a Vachott család szlováksága

Lássuk ezek után, hogy mi az, ami a Vachott család szlovákságáról a forrásokból kiderül. Nagyon kevés az ezzel kapcsolatos adat, ezért a legfontosabb háttérinformáció ebből a szempontból az, hogy Vachotték esetében egy Turóc megyei szegény kisnemesi családról van szó: az előbb elmondottak és a turóci nemesi társadalommal kapcsolatos ismereteink alapján már források nélkül is viszonylag magabiztosan kijelenthető lenne, hogy a turóci Vachottoknak szlovák volt az anyanyelvük – szabályt erősítő kivétel lett volna, ha nem így lett volna. De szerencsére azért néhány forrás is akad, amelyik ezt erősíti.

Először lássuk az apa, idősebb Vachott Imre életútját. A Vachot testvérek apja előtt (ahogy más, szegény, turóci nemesi családból származó ambiciózusabb fiatal előtt)

¹⁶ DEMMEL, *Pánszlávok...*, i. m., 76.

¹⁷ Pl. *Slovenskije národnje novini*, 1845. október 21., 24. szám. 94. *Listy Ludovíta Štúra 1. 1834–1843*, pre tlač pripravil a poznámky napísal dr. Jozef AMBRUŠ. Bratislava, SAV, 1954. 322. Ludovít Štúr Stanko Vraznak 1842. szeptember 13-án.

¹⁸ DEMMEL József, *Utváranie miestnych mocenských centier a slovensko-maďarské vzťahy v roku 1848. Prípád Turčianskej stolice*, Forum Historiae, 2018, 1. sz. 31–43.

¹⁹ DEMMEL, *Pánszlávok...*, i. m., 192–197.

kétféle életstratégia állhatott. Az egyik, hogy Turóc megyében marad az ősi birtokon, és ott próbál megélni, alighanem folyamatosan konfliktusban állva rokonaival a szűkös földekért és legelőkért. A másik lehetőség az volt, hogy elhagyja a megyét, továbbtanul és hivatalnok-nemesi életpályát befutva biztosítja megélhetését. Példaként/párhuzamként itt ismét a Kossuthokat, Kossuth Lajos apját és nagybátyját lehet említeni. Kossuth György a turóci Kossuthfalván maradt, és ott próbálta biztosítani a megélhetését, sokszor fizikai összetűzésbe is keveredve rokonaival a birtokok miatt,²⁰ míg testvére, Kossuth Lajos apja, Kossuth László továbbtanult, elhagyta a megyét, Zemplénben telepedett le, és Monokon lett uradalmi ügyész.²¹

Kossuth Lászlóhoz nagyon hasonló pályát futott be idősebb Vachott Imre is: ügyvédnek tanult, majd Gyöngyösön, Heves megyében lett az Esterházyak uradalmi ügyésze.²² Szlovák anyanyelvére egy adat utal: 1825-ben előfizetett az első szlovák–magyar szótárra.²³ Ismerve a család származását, gyakorlatilag kizárható az a felvetés, hogy Vachottnak azért lett volna szüksége az egyébként magyar városban, Gyöngyösön a szótárra, mert magyar anyanyelvű lett volna, és a szlovák tudását akarta tökéletesíteni. Szinte bizonyos, hogy a Vachott testvérek apja ekkor a nyelvváltás azon szakaszában volt, amikor ha nem is feltétlenül a hétköznapi életben, de talán Esterházy Miklós uradalmi ügyészeként végzett hivatali munkája során szüksége volt még a szlovák–magyar szótár által nyújtott segítségre.²⁴ Erre a nyelvváltásra tulajdonképpen fia, Vahot Imre emlékirata is utal, eszerint apját a nagyapja tudatosan küldte jogot tanulni a „legmagyarabb városba”, Debrecenbe, ami arra utalhat, hogy idősebb Vachott Imrének szüksége volt arra, hogy tökéletesítse magyar nyelvtudását.²⁵

Ami a turóci rokonságot illeti, Vahot Imre meglehetősen gúnyosan beszél róluk, mondván, hogy szegények voltak, apjának könyörögtek pénzért, és Turócból a jóízű magyar ételekért cserébe csak túrót és borovicskát hoztak. Ugyanakkor az is szerepel a szövegben, hogy a turóci és zólyomi rokonok nem értettek magyarul, ezért latinul és németül beszéltek a gyöngyösi Vachot családdal.²⁶ Ez az adat ugyan elvileg gyengítene az apa szlovákságáról szóló elméletet, hiszen ha idősebb Vachot Imre és rokonai mind szlovák anyanyelvűek lettek volna, nehezen lenne érthető, hogy miért kellett volna latinul és németül beszélniük egymással? Ám a kettő alapvetően azért nem zárja

²⁰ MNL OL, P 439 – a Kossuth család iratai. 2. csomó. 1800–1851.

²¹ KOSÁRY Domokos, *Kossuth Lajos a reformkorban*, Bp., Osiris, 2001, 26.

²² VAHOT Imre *Emlékiratai*, Bp, 1881, 23.

²³ „Perill. D Vachotfalva Emericus, Bonorum Celsissimi Principis Eszterházy Fiscalis” Anton BERNOLÁK, *Slowár Slowenski, česko, latinsko, nemecko, uherski seu lexicon slavicum bohemicum, latino, germanico, ungaricum*, 5., Buda, 1825, 44–46.

²⁴ A korban egyébként is az volt a jellemző, hogy a szlovák–magyar szótárakat a szlovák anyanyelvűek veszik magyar tudásuk javítására, és nem fordítva. DEMMEL József, *Štefan Jančovič a prvý slovensko-maďarský slovník = Slovenský jazyk a kultúra v menšinovom prostredí*, eds.: Anna KOVÁČOVÁ, Alžbeta UHRINOVÁ, Békešská Čaba, VUSM, 2013, 283–287.

²⁵ VAHOT, *Emlékiratai*, i. m., 23.

²⁶ Uo., 40.

ki egymást (szlovák anyanyelvük ellenére beszélhettek ezen a két nyelven is, ez nem volt idegen ettől az egyébként szlovák anyanyelvű közegetől). Ennél azonban a szempontunkból fontosabb, hogy ha apja beszélt volna is szlovákul a rokonaival, azt ifjabb Vahot Imre bizonyosan nem írja le nyilvános megjelenésre szánt emlékirataiba. Hogy miért volt ez így, az hamarosan kiderül. Előbb azonban a Vachott testvérek lehetséges szlovák nyelvtudásáról is beszélnünk kell.

Arra, hogy a Vachott testvérek gyerekkorukban, Gyöngyösön megtanultak volna szlovákul, semmilyen forrás nem utal. Vachott Sándornak például fennmaradt 9 éves korából, 1827-ből egy magyar nyelvű levele, amely ugyan teli van durva helyesírási hibákkal, de ezek közül egyik sem utal arra, hogy szlovák anyanyelve miatt tévesztett volna.²⁷ Az viszont igencsak valószínűtlennek tűnik, hogy eperjesi diákéveikben sem tanultak volna meg szlovákul. Hiszen ne feledjük, hogy az eperjesi evangélikus kollégiumban Vahoték idején a magyar mellett²⁸ volt egy nagyon erős szlovák diáktársaság is, és bár Vahoték egyértelműen a magyar diáktársaságba tartoztak, sok jel utal arra, hogy a két közösség között sokkal szorosabb volt a kapcsolat és nagyobb az átjárás, mint ahogy az utólag tűnik. Csak egy példa, hogy a szlovák gyökerekkel egyáltalán nem rendelkező Sárosi Gyula is szlovák verseket, épp a pesti lelkész és költő Ján Kollár *Sláwy dcéráját* fordította magyarra.²⁹ Ennél is fontosabb számunkra azonban Haan Lajos esete. Haan a Vahotokkal együtt járt az eperjesi kollégiumba az 1830-as években. Az 1870-es években írt emlékirataiban hosszan kitér erre az időszakra, de kizárólag a magyar diáktársaságról, a magyar irodalmi kapcsolatokról beszél, és épphogy csak megemlíti, hogy volt ott egy szlovák diáktársaság is.³⁰ Mindez azért érdekes csak, mert egykorú forrásokból tudjuk, hogy Haan eperjesi diákként még a szlovák nemzeti gondolat elkötelezett híve volt, szoros kapcsolatban állt a korabeli szlovák entuziaszták legjelesebb képviselőivel, például Ludovít Štúrral és Ján Kollárral is – utóbbi a szlovák fiatalság számára példaként állította Haan tevékenységét.³¹ Mindez azért fontos, mert jól jelzi: ha a Vachott testvéreknek voltak is szlovák nyelvi kötődéseik Eperjesen, az az 1870-es évek után készült visszaemlékezésekben már bizonyosan nem látható.

Egyetlen jel azonban mégis van, amely arra enged következtetni, hogy a szlovák lakosságú iskolavárosban a Vachott testvéreknek is kialakulhattak szlovák kapcsolataik. Erre utal legalábbis, hogy Vachott Sándor még 1845-ben is szoros kapcsolatban, jó barátságban volt egy Hrobony Sámuel nevű illetővel,³² aki feltehetően azonos

²⁷ OSZK Kézirattár, Fond 20/8 Vachott Sándor nagybátyjának, Lajosnak (Heracsuth)

²⁸ Erről lásd: BODOLAY Géza, *Irodalmi diáktársaságok. 1785–1848*, Bp., Akadémiai, 1963. 722–724.

²⁹ *Haan Lajos emlékiratai és levelezése*, szerk. KATONA Csaba és DEMMEL József, Békéscsaba–Bp., Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete – Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történeti Intézet, 2017, 23.

³⁰ *Haan Lajos emlékiratai... i. m.*, 19–29.

³¹ *Haan Lajos emlékiratai... i. m.*, 58, 215–216, 381.

³² Vachott Sándor Erdélyi Jánoshoz 1839. június 20-án; 1841. július 25-én. ERDÉLYI János *Levelezése*, I–II. kötet, s. a. r. T. ERDÉLYI Ilona, Bp., Akadémiai, 1960 (A magyar irodalomtörténetírás forrásai 2–3.),

azzal a Samuel Hroboňnyal, aki a korabeli szlovák entuziaszták egyik kiemelkedő képviselője volt.³³ Külön figyelmet érdemel, hogy Vachott úgy volt kapcsolatban Hrobonnyal, hogy utóbbi nem is járt Eperjesre (és tudomásunk szerint más városban sem tanultak együtt). Ami viszont Hroboňt mégis Eperjeshez kötötte, az éppen az ottani szlovák diáktársaság volt, amellyel szoros kapcsolatban állt. Épp Hroboňhoz írta például Haan Lajos azt a szlovák nyelvű levelet 1838-ban, amelyből egyértelművé válik szlovák elkötelezettsége.³⁴

3. Az ősi fészek és akik belepiszkítottak

A Vachott testvérek nem szakadtak el egyébként teljesen Turóctól sem. Mind Sándor, mind Imre tartotta a kapcsolatot apai nagybátyjukkal, Vachott Györggyel. Igaz, Imre és a nagybátyja viszonya hamar elmérgesedhetett. Erre nemcsak az utal, hogy emlékirataiban nem is említi, de az is, hogy az idős rokon halálakor azt írta sógorának, Erdélyi Jánosnak, hogy „az öreg Vachot meghalt (és így családomat Vachot falva kitárt karokkal várja)”.³⁵ Vachott Sándor viszont szoros, jó kapcsolatban lehetett „György úrral”. Többször is elutazott az ősi birtokra, ahol rendszerint heteket töltött. Felesége később így emlékezett erre: „A nyár közeledtével ősei csendes fészkebe, Vachotfalvára vágyott, hol akkor még élt az általa sokszor megénekelte jó öreg nagybátyja, Vachott György, ki szép pusztai birtokán patriarchális egyszerűségben töltte egész életét, nem keresve, nem is kerülve az embereket. Az öreg György úrnak ünnepnapjai voltak azok mindig, melyek alatt szeretett Sándor öcsce ott időzött, s könyhullatás nélkül soha nem válhaték meg tőle.”³⁶ Ha ehhez hozzáolvassuk Vachott Sándor leveleit és az ősi kúriáról, illetve Vachott Györgyről írott verseit,³⁷ alátámaszthatjuk felesége elbeszélését, ezek alapján úgy tűnik, tényleg szívesen időzött Vachotfalván.³⁸

1844 őszén azonban meghalt az idős rokon, a két testvér pedig elutazott Turóc vármegyébe, hogy az örökség kapcsán szerződést kössenek György úr özvegyével. Ez az út és maga a szerződés nagyon is sokat elmond számunkra a Vachott testvérek identitásának szlovák rétegeiről. A szerződés ugyanis fennmaradt a családi iratok közt, szerepel rajta a Vachott testvérek aláírása – és elejétől a végéig szlovák nyelvű (az evangélikus hagyományoknak megfelelően azonban erős cseh hatások-

60, 384.

³³ Legújabbán lásd róla: Lubica SOMOLAYOVÁ, *Mystická misia S. B. Hroboňa*, Bratislava, Ars Poetica, 2008. Samo Bohdan HROBOŇ, *Listy Sama Bohdana Hroboňa*, Martin, Matica slovenská, 1991.

³⁴ Haan Lajos emlékirata... i. m., 215–216.

³⁵ Vachot Imre Erdélyi Jánosnak, Pest, 1844. november 5. = ERDÉLYI, *Levelezése*, i. m., I. kötet 233.

³⁶ VACHOTT Sándorné, *Rajzok a múltból XV. Válságos napok*, Figyelő, 23. évfolyam 1886, 366–367.

³⁷ Vachott Sándor Erdélyi Jánoshoz 1841. június 18-án. ERDÉLYI, *Levelezése*, i. m. 169–170. – VACHOTT Sándor *Összes költeményei*, Pest, 1856, 24–32.

³⁸ FÉNYES Elek, *Magyarország geographiai szótára, mellyben minden város, falu és pusztá, betűrendben körülményesen leíratik*, Pest, Kozma Vazul, 1851.

kal). Persze az 1840-es években Turóc megyében magától értetődő dolog volt, hogy egy nemes családon belüli jogi ügylet hivatalos dokumentuma szlovák nyelven készüljön – újra visszautalva a Kossuth családra, az ő fondjukban is tucatnyi ilyen irat olvasható.³⁹ Vachotték esetében ugyanakkor érdemes feltenni a kérdést, hogy miért készült szlovákul az irat, ha Vachott György özvegye mellett két, Pest-Budán élő magyar író volt a szerződés aláírója? Mivel két jogot végzett emberről van szó, aligha tarthatjuk valószínűnek, hogy aláírtak volna egy szerződést, amelyből egy szót sem értettek. Maguk az aláírások sem segítenek tisztázni a képet: a szlovák szövegben magyar névvel szerepelnek a testvérek („páni Vachott Sándor a Imre”, vagyis „Vachott Sándor és Imre urak”), míg maguk Vahoték a szerződést latinul írták alá, Alexander Vachottként és Emericus Vachottként.⁴⁰ Mindent összevetve a szerződés alapján elég valószínűtlennek tűnik, hogy legalább egyikük ne tudott volna szlovákul.

Persze, ha belelapozunk Vahot Imre emlékirataiba, ennek a kötődésnek nyomát sem találjuk, sőt inkább igyekszik hangsúlyozni, hogy ő már nem az ősi sasfészekben, Turócbán született, hanem Heves megyében.⁴¹ Vahot azonban nem véletlenül volt ilyen óvatos emlékiratai megfogalmazásakor, és ez feltehetően kapcsolódik az említett szlovák nyelvű szerződéshez. Miután ugyanis elutaztak Turócba Sándorral, hogy aláírják a szerződést, Vahot Imre megírta és megjelentette úti élményeit a *Pesti Divatlapban*.⁴² Ez a szöveg egyébként az egyik legjobb korabeli leírás Turóc megyéről és a Turóc megyei szlovák nemességről, annak ellenére, hogy Vahot már itt is látványosan jelezte, hogy nem érez közösséget a turóci szlovák nemesekkel. Az is igaz azonban, hogy írását úgy kezdte, hogy ezek közé az általa kigúnyolt, lenézett szlovák nemesek közé ő maga családi ügyeket intézni érkezett...

Talán épp emiatt hiába emelte ki a cikkben, hogy ő „magyar emberként” érkezett Turócba, pár hónappal később, egy színházzal kapcsolatos vitában az *Életképekben* mégis kigúnyolták vitapartnerei szlovák származása miatt, kifejezetten turóci gyökereire utalva: „hiszen ő [azaz Vahot], ha jól vagyunk értesülve, T[uróc]. megyei fi, tehát azon atyafiak egyike, kik e’ hon birtoka felett elsőégi jogaikat máig is keresik a vezérek előtti históriában”.⁴³ Ezzel a megjegyzéssel tehát gyakorlatilag „pánszlávnak” jellemezték a magyar szerkesztőt. Vahot válasza nem is maradt el: felháborodottan utasította vissza a vádakát, azzal érvelve, hogy ő már a legmagyarabb vármegyében, Hevesben született, és „tótul nem is tud”.⁴⁴ Erre a lap szerkesztői egy igencsak zavarbaejtő írásban visszakoztak, kijelentvén, hogy látták a keresztlevelét, és tényleg

³⁹ MNL OL, P 439 – a Kossuth család iratai. 2. csomó. 1800–1851.

⁴⁰ OSZK Kézirattár, Fond 20/15. A Vachott család történetére vonatkozó iratok.

⁴¹ ВАНОТ *Emlékiratai, i. m.*, 13.

⁴² ВАНОТ Imre, *Úti emlények. Pómáz – Esztergam – Bars Szentbenedek – Körmöcz – Turócz, és a Turóczai élet*, Pesti Divatlap, 1845. őszhó 9-e.

⁴³ *Életképek*, 1847. november 28., 22. sz. 704–705.

⁴⁴ Pesti Divatlap, 1847. december 9., 50. sz. 1594.

Hevesben született.⁴⁵ Hogy ez csak gúnyolódás volt, vagy Vahot tényleg annyira fontosnak tartotta ezt bizonygatni, hogy bement az *Életképek* szerkesztőségébe a keresztlevelét lobogtatva, azt már sosem tudjuk meg, mindenestre, ha így történt volna, az azért igencsak sokat elárul nemcsak Vahot jelleméről, de görcsösnek tűnő igyekezetéről is azzal kapcsolatban, hogy igaz magyarnak tűnjön fel a közéletben.

Némileg mellékszál, mégis idekapcsolódik, hogy nemcsak a magyar kortársak tudtak Vahot szlovák származásáról, de a már többször említett pesti szlovák evangélikus lelkész, Ján Kollár is. Leghíresebb költői művében, a *Sláwy dcérában* ugyanis számba veszi a szlávok ellenségeit. Az ötödik énekben, amely a szláv poklot mutatja be, szerepel a „tót nem ember” szólás ismeretlen kitalálója, Anonymus, Thuróczy János vagy épp Dugonics András, és ide került az elmagyarosodott szlovák nemesek képviselőjében Kossuth Lajos és Vahot Imre is:

a saját fészükbe piszkító madarak;
az elmagyarosodott szlovák nemesek,
különösen földijeid, Košut, Vachot⁴⁶

Nem véletlen, hogy épp ők ketten szerepelnek itt: Kollár ugyanis, ahogy a vers is utal rá, valószínűleg nem Pesten találkozott először sem a Kossuth, sem a Vahot névvel. Hiszen a mosóci születésű lelkész szintén Turócbán nőtt fel, és feltehetően gyerekkora óta pontos ismeretei voltak a Vachottok és Kossuthok szlovák anyanyelvéről.⁴⁷

Összefoglalva elmondható, hogy Vachott Sándor és Vahot Imre generációjában a szlovák identitásrétegek már nem lehettek túlságosan jelentősek. Az is látszik azonban, hogy ha másutt nem is, a rokoni kapcsolatokban tovább élhetett a szlovák származás emléke, és ha szükség volt rá, a más nyelvi közegben élő rokonok is megtalálhatták egymással a közös nyelvet – és vannak arra utaló jelek, hogy még az is előfordulhatott, hogy alkalomadtán ez épp a szlovák volt. Vahot Imre itt

⁴⁵ *Életképek*, 1847. december 12., 24. sz. 769–770.

⁴⁶ Ján KOLLÁR, *Sláwy dcera. Lyricko epická báseň w pěti zpěwjch od Jana Kollára. W Pešti, 1832. Sláwy dcera. Báseň lyricko-epická w pěti zpěwích od Jana Kollára. S přídawkem básní drobnějších. Wydání obnovené a rozmnožené*, We Wídni, 1852. A szlovák nemesség toposzaként ez a fészükébe piszkító madár képe jelenik meg Kossuthról Jozef Miloslav Hurban 1848-as röpiratában is: „Košut az a madár, amelyik saját szlovák fészükébe a legnagyobbat piszkította” Bobrovec, Slavomil [Jozef Miloslav HURBAN], *Z Prahy na Slovensko = Daniel RAPANT, Slovenské povstanie roku 1848–49. Dejiny a dokumenty. 2. Povstanie septembrové. Dokumenty*, Martin, Matica slovenská, 1948, 16.

⁴⁷ Ján KOLLÁR, *Pamäti z mladších rokov života*, Bratislava, Tatran, 1972. Bár csak felületesen tartozik ide, nem Vahot Imre az egyetlen a családból, aki szerepel szlovák szépirodalmi szövegben. Terézia Vansová *Kliatba* című, Zólyomban, a 19. század legelején játszódó regényében megjelenik Vahot nagyapja, mint városbíró. Terézia VANSOVÁ, *Kliatba*, Bratislava, Tatran, 1968. https://zlatyfond.sme.sk/dielo/625/Vansova_Kliatba/8#ixzz5ihPqGgdg (utolsó megtekintés: 2019. május 23.) (Tegyük hozzá, maga Vahot Imre is zólyomi városbíróként említette nagyapját. VAHOT, *Emlékiratai, i. m.*, 13.)

bemutatott konfliktusa azonban arra is rámutatott, hogy a környezet még az esetleges nyelvvesztés ellenére is számon tarthatta a szlovák származást (és konfliktus esetén ezt a tudást elő is lehetett hívni). Ez pedig talán magyarázatot adhat arra is, hogy Vahot Imre miért igyekezett kitűnni látványosan erőltetett magyarkodásával⁴⁸ még egy olyan korszakban is, amelytől a nemzeti közösség iránti kötődések patetikus kinyilvánítása nem volt idegen.⁴⁹

⁴⁸ *A magyar sajtó története I. 1705–1848*, szerk. KÓKAY György, Bp., Akadémiai, 1985, 598–599.

⁴⁹ Talán erre utal Vahot Imre névváltoztatása is, amely eltüntette a nevéből (a *sima h* hangnál valamivel erősebben ejtett) szlovák *ch* hangot.